

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ มุ่งเน้นที่จะศึกษาเพื่อจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความรู้พื้นบ้านที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมและเพื่อนำมาผสมผสานกับวิทยาศาสตร์การจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้ง่าย ก่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน (Indigenous knowledge)

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (Indigenous knowledge) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง สติและปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้แนะว่าการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรและกลมเกลียวกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง กับป่ากับเขา กับน้ำ กับปลา กับฟ้ากับนกกับดินกับหญ้า สัตว์ป่า พืชแมลงหรือธรรมชาติรอบตัว (ฉลาดชาย, 2537) เป็นการเน้นให้เห็นภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิตซึ่งเป็นผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้ย่อยสลาย กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต ในรูปแบบของพลังงานและสสาร เป็นต้น พรชัย (2541) ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความรู้ชาวบ้าน ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากความรู้ ตามสามารถของชาวบ้าน ตลอดจนประสบการณ์ของชาวบ้าน และถูกถ่ายทอดซึ่งกันและกันในชุมชน หรือชุมชนใกล้เคียง โดยตกทอดและสะสมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านไม่สามารถอธิบายรายละเอียด และให้เหตุผลได้ ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อ หากว่าเป็นความรู้ที่สลับซับซ้อน โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศน์อย่างไรก็ตามบางครั้งพบว่าภายในภูมิปัญญาพื้นบ้านมีบางอย่างที่นักวิทยาศาสตร์คาดไม่ถึง เช่นการศึกษาของ Preechapanya (1996) พบว่าชาวบ้านป่าเมี่ยง ที่ดอยสะเก็ด เชียงใหม่ปลูกชาใกล้กับต้นไม้ใหญ่ ทั้งนี้เชื่อว่าระบบรากของชากับไม้ป่าต่อเชื่อมกัน และส่งน้ำและอาหารกันในรูป ของสารอาหาร ต่อมาได้รับการพิสูจน์จากกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษว่ามีแนวโน้มเป็นไปได้ หากว่ามีไมโครไรซาเป็นตัวเชื่อม ผลการวิจัยครั้งนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นสายทางหรือไฟส่องทางที่ให้นักวิทยาศาสตร์ทำงานได้ง่ายรวดเร็วขึ้นและประหยัดงบประมาณ ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้นักวิทยาศาสตร์ทำงานได้ง่าย สะดวก และรวดเร็วยิ่งขึ้น จันทน์และคณะ (2538) ยังกล่าวอีกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

เพื่อให้เกิดความเหมาะสมที่ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนดำรงอยู่ได้ ซึ่งสภาพการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นนี้ เป็นการพัฒนาของชุมชน นั่นคือภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ก่อให้เกิดการพัฒนาขึ้น และเป็นการพัฒนาที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมของชุมชนแต่ละชุมชน

ภูมิปัญญาไทยกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพของท้องถิ่น

การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยไม่ฝืนธรรมชาติเป็นแนวทางการพัฒนายุคใหม่ที่มีความเชื่อมโยงไปถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน(ประเวศ,2536) โดยเฉพาะทรัพยากรด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่บรรพบุรุษของเราได้หยิบมาใช้สอยอย่างทนุถนอมเป็นเวลายาวนานนับพัน ๆปี และได้สั่งสมความรู้ความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนมาโดยตลอด ในรูปแบบของหมอชาวบ้านที่ใช้วิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบบโบราณจากพืชสมุนไพรที่หาได้จากป่าเขาลำเนาไพรที่มีอยู่มากมายในอดีต และในรูปแบบของเกษตรพื้นบ้านที่พัฒนาและรักษาพันธุ์พืชอาหารและพันธุ์สัตว์เลี้ยงเพื่อการดำรงชีวิต วิสุทธิ์(2538)กล่าวอีกว่า ความรู้เชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้านดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นความรู้แบบ " เทคโนโลยีพื้นบ้าน " ยุคโบราณ ซึ่งมีคุณค่ายิ่งสำหรับการนำไปใช้ในการพัฒนาสมัยใหม่โดยใช้ควบคู่กับเทคโนโลยีชีวภาพยุคใหม่ เช่น การผลิตยารักษาโรคจากพืชสมุนไพรที่ได้มาจากภูมิปัญญาของหมอชาวบ้านหรือตำราแผนโบราณ การปรับปรุงสายพันธุ์พืชเพาะปลูก หรือพืชผลและสัตว์เลี้ยง เพื่อใช้เป็นอาหารของมนุษย์ก็ได้มาจากภูมิปัญญาของชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน ยุคโบราณที่สืบสานความรู้ถ่ายทอดต่อกันมาจนรู้ว่าจะปลูกพืชอะไรบ้าง ปลูกอย่างไร ปลูกในช่วงเวลาไหน และจะเก็บรักษาพันธุ์ไว้ได้อย่างไร วิธีเก็บคัดเลือกสายพันธุ์จะทำอย่างไร ความรู้พื้นบ้านแบบชาวบ้านเหล่านี้ได้ถูกนำกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่งในยุคปัจจุบันที่เรียกชื่อต่าง ๆกัน เช่น เกษตรทางเลือก เกษตรผสมผสานเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ ไร่นาป่าผสม เกษตรครบวงจร หลังจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และความทันสมัยโดยใช้วิธีการแก้ไขปัญหแบบตะวันตก โดยนำเทคโนโลยีตะวันตกเข้ามาใช้ เช่นการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ที่ปรุงแต่งพันธุกรรมเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว และการใช้เครื่องจักรเพื่อการปรับเพิ่มพื้นที่ผิวดินระบบเกษตรกรรมแผนใหม่แบบตะวันตก ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางและดูเหมือนว่าจะได้ผลในระยะแรก ๆ ในขณะที่เดียวกันระบบนิเวศที่เคยอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ที่บรรพบุรุษเราได้สั่งสมไว้ค่อย ๆ เสื่อมสภาพ จนกลายเป็นระบบนิเวศที่แตกร้างและเปราะบางเพราะขาดความสมดุลย์ของธรรมชาติ อันถือได้ว่าเป็นการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืน ซึ่งนำไปสู่ความล้มเหลวของเศรษฐกิจครอบครัวชาวชนบทที่ก่อให้เกิดความยากจนของชุมชนท้องถิ่นดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ที่บรรพชนไทย เคยใช้กันมาแต่เก่าก่อน ได้หวนกลับมาใหม่ โดยอาศัยการผสมผสานกับวิทยาการเทคโนโลยีและความรู้ทางวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ซึ่งเป็นกระแสของ

การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยไม่ฝืนธรรมชาติของสังคมยุคใหม่อย่างได้ผลดียิ่ง การทำเกษตรกรรมธรรมชาติที่ปราศจากสารเคมีสังเคราะห์ เป็นทางเลือกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวชนบทไทยในหลาย ๆ ด้านที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (วิสุทธิ, 2538)

เสรี (2529) จำแนกภูมิปัญญาพื้นบ้านออกเป็น 2 ลักษณะคือนามธรรม ซึ่งเป็นโลกทัศน์เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวันและรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน หัตถกรรม ศิลปกรรม ดนตรี และอื่นๆ

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับคนอื่นที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชนและความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ภูมิปัญญาพื้นบ้านอาจแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ สิ่งที่มองเห็นชัดเจนเป็นรูปธรรม ตัวอย่าง เช่น รูปแบบกรรมวิธีในการเพาะปลูก ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้าน ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นอุดมการณ์ในการดำรงชีวิตของผู้คนนั่นเอง

กล่าวโดยสรุปภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นระบบความคิดและวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ ของมนุษย์ ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม แนวความคิดและวิธีการดังกล่าว เกิดจากการสังเกต การทดลอง และสรุปเป็นบทเรียนภายใต้กรอบความคิดความเชื่อของบุคคลในสังคม

หลักการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์ เพราะป่าไม้เป็นระบบนิเวศที่กำจุนรักษาคุณภาพของธรรมชาติในการควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศ เป็นเขตกักบังลมพายุ เป็นเขตต้นน้ำลำธาร ช่วยป้องกันการพังทลายของหน้าดินจากกระแสน้ำและลมพายุ เป็นระบบนิเวศ เป็นห่วงโซ่อาหารอันเป็นวงจรพลังงานของสิ่งมีชีวิต ป่าไม้ของประเทศไทยประกอบไปด้วยป่าหลายประเภทด้วยกันคือ 1) ป่าไม้ผลัดใบ เช่น ป่าชายเลน ป่าพรุน้ำจืด ป่าชายหาด ป่าดงดิบชื้น ป่าดงดิบแล้ง ป่าสนเขา และป่าดงดิบเขา 2) ป่าผลัดใบ เช่น ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าทุ่งและทุ่งหญ้าเขตร้อน ป่าไม้ของไทยเป็นป่าที่อยู่ในเขตร้อนจึงมีความหลากหลายทางชีวภาพมาก และเป็นป่าที่สามารถฟื้นตัวได้เร็วภายหลังการถูกทำลาย แม้ว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ออกเงยหรือเพิ่มพูนขึ้นมาได้ แต่การพัฒนาของป่าไม้จะดำเนินไปได้อย่างช้ามาก และถ้าหากอัตราการนำไปใช้น้อยกว่าอัตราการออกเงยของป่าไม้แล้ว เป็นที่มั่นใจว่าการขาดแคลนไม้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์จะไม่เกิดขึ้น แต่ในสภาพปัจจุบันจำนวนพลเมืองของโลกเพิ่มขึ้น จึงทำให้จำเป็นต้องนำไม้มาใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ มากขึ้นอย่างไม่เป็นสัดส่วนกับการพัฒนาของต้นไม้ ซึ่งการนำเอาทรัพยากรมาใช้ จะมีผลกระทบต่อความสมดุลและความ

ยั่งยืนของระบบนิเวศ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรหนึ่งย่อมมีผลกระทบต่อทรัพยากรอื่นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การทำไม้จะทำให้มีผลกระทบต่อสภาพดิน คุณภาพน้ำ แหล่งอาหารของสัตว์ ปริมาณอากาศในโลก การจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่สามารถรักษาความสมดุลของการใช้และคุณภาพสิ่งแวดล้อม ควรใช้ระบบนิเวศลุ่มน้ำเป็นหลักเพราะจะทำให้ผู้จัดการทรัพยากรคำนึงถึงผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่นๆ ของระบบนิเวศ ในทางปฏิบัติประเทศไทยยังไม่มี การนำเอาพื้นที่ลุ่มน้ำมาเป็นเขตการจัดการ เพื่อเป็นมิติใหม่ของการเริ่มต้นของการศึกษาการจัดการทรัพยากรที่ถูกต้องในอนาคตต่อไป

การเพิ่มขึ้นของประชากรและการขาดการจัดการป่าไม้ที่เหมาะสมทำให้เกิดการตัดไม้และทำลายป่ามากจนเกินความสามารถที่ป่าจะฟื้นตัวได้เองตามธรรมชาติ มีการบุกเบิกป่าเพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรและปลูกพืชพาณิชย์ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนเพื่อสร้างสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ โรงแรม วัด รวมทั้งสถานที่ราชการ บัณฑิตต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศลดลงอย่างรวดเร็วในระยะเวลาไม่กี่สิบปี สาเหตุต่างๆ เหล่านี้นอกจากส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็วแล้ว ยังทำให้ทรัพยากรสัตว์ป่าและทรัพยากรทางชีวภาพต่างๆ อยู่ในสภาพที่ใกล้สูญพันธุ์ และยังก่อให้เกิดปัญหาอื่นตามมาอีกอย่างต่อเนื่อง(รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม,2540)

สถานการณ์ป่าไม้ของไทยเมื่อศตวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้อยู่ประมาณ 230 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 72 ของพื้นที่ทั้งหมดแต่ภายในระยะเวลาไม่ถึงศตวรรษพื้นที่ป่าไม้ของไทยได้ลดจำนวนลงอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากสถิติของกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2504

ตารางที่ 1 พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2504-2538

หน่วย:ไร่

พ.ศ.	ภาค					รวม
	เหนือ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	กลางและตะวันตก	ใต้	ตะวันออก	
2504	72,671,875	44,315,000	22,287,812	18,516,250	13,226,875	171,017,812
	68.54	41.99	52.91	41.89	57.98	53.33
2516	70,996,875	31,669,375	14,981,250	11,521,875	9,397,500	138,566,875
	66.96	30.01	35.56	26.07	41.19	43.21
2519	63,954,375	25,933,750	13,641,250	12,586,875	7,894,375	124,010,625
	60.32	24.57	32.38	28.86	34.60	38.67
2521	59,35,625	19,513,125	12,766,250	11,011,875	6,898,125	109,525,000
	55.96	18.49	30.31	24.89	30.24	34.15
2525	54,847,500	16,178,750	11,572,500	10,276,250	5,000,000	97,875,000
	51.73	15.33	27.47	23.25	21.92	30.52
2528	52,578,750	15,987,500	11,053,125	9,678,125	4,993,750	94,291,250
	49.59	15.15	26.24	21.90	21.89	29.40
2531	50,251,250	14,808,125	10,777,500	9,143,750	4,896,250	89,876,875
	47.39	14.03	25.59	20.69	21.46	28.03
2532	50,138,750	14,741,250	10,764,375	9,125,000	4,866,250	89,635,625
	47.29	13.97	24.55	20.65	21.33	27.95
2534	48,214,375	13,624,375	10,385,000	8,405,625	4,806,875	85,436,250
	45.47	12.91	24.65	19.02	21.07	26.64
2536	47,019,375	13,420,625	10,234,375	8,005,000	4,771,250	83,450,625
	44.35	12.72	24.30	18.11	20.91	26.02
2538	46,178,701	13,290,417	10,180,105	7,784,141	4,744,797	82,178,161
	43.55	12.59	24.17	17.61	20.80	25.62
พื้นที่ทั้งหมด	106,027,680	105,533,958	42,124,189	44,196,992	22,814,063	320,696,882

หมายเหตุ:ตัวเลขทศนิยม 2 จุดเป็นค่าร้อยละของพื้นที่ป่าไม้ในแต่ละภาค

ที่มา:กรมป่าไม้ 2540ก.

ดังจะเห็นว่าอัตราการลดลงของพื้นที่ป่าเป็นไปอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศป่าไม้ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางโครงสร้างของสังคมพืชป่าอันเนื่องมาจากการกระทำของมนุษย์ เช่น การตัดไม้ การเก็บของป่า การบุกรุกแผ้วถางไม้ซ้ำซากและเป็นพื้นที่ไม่กว้างขวาง เป็นต้น

วิวัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้

การจัดการทรัพยากรป่ามีความสำคัญอย่างเท่าเทียมกันระหว่างผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจกับผลประโยชน์เชิงนิเวศกล่าวคือพิจารณา ผลผลิตภาพ ความมั่นคง ความยั่งยืนและความเสมอภาคโดยมีหลักการจัดการ 3 ประการดังนี้คือ

1.การจัดการเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ยั่งยืน คืออัตราการตัดไม้และอัตราการเจริญเติบโตของไม้ต้องสมดุลกัน เพื่อให้มีผลผลิตที่ไม่มีที่สิ้นสุด จากที่กล่าวทำให้เกิดความเข้าใจผิดบางอย่างและยากต่อการนำไปปฏิบัติเพราะเมื่อป่าไม้ถูกตัดลงอัตราการตัดไม้มีระดับสูงกว่าการเจริญเติบโตของต้นไม้ อย่างไรก็ตามถ้ามีการวางแผนที่ถูกต้อง จะคืนความสมดุลกับอัตราการตัดได้ในเวลาที่ไม่นาน

2.การใช้ประโยชน์ในลักษณะเอนกประสงค์ กล่าวคือพื้นฐานของการจัดการป่าไม้ควรอยู่ในลักษณะเอนกประสงค์ ไม่ควรเป็นการจัดการเพื่อการทำไม้เพียงวัตถุประสงค์เดียว การจัดการป่าไม้ควรรวมถึง ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ แหล่งอาศัยของสัตว์ป่า นันทนาการ การอนุรักษ์ดินและน้ำ

3.การใช้ในระยะยาว เป็นการจัดการป่าไม้โดยให้ความสำคัญกับประโยชน์ในระยะยาวมากกว่าประโยชน์ในระยะสั้นที่ไม่ต่างจากธุรกิจหรือกิจการอุตสาหกรรมอื่นๆ การจัดการป่าไม้ในรูปของสวนป่า โดยปลูกพืชโตเร็ว เป็นแถว เป็นระยะ แต่ก็ขาดลักษณะของความซับซ้อนและขาดความหลากหลายทางชีวภาพและไม่คำนึงถึงลักษณะป่าเดิม เป็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ผิด

การจัดการทรัพยากรป่าไม้มีรากฐานอยู่ตามแนวความคิดสองแนวคือเศรษฐกิจและอนุรักษ์ การจัดการป่าไม้ที่เน้นผลประโยชน์ที่ได้จากป่าไม้เชิงเดี่ยวได้ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ โดยเฉพาะการปลูกพืชไม้โตเร็วในรุ่นต่อๆ มา มีแนวโน้มผลผลิตลดลงเนื่องจากขาดความหลากหลายและมีผลกระทบในเรื่องสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ดินและน้ำ ในช่วงทศวรรษ 1960 ความตื่นตัวในเรื่องของสิ่งแวดล้อมได้กระตุ้นให้นักวางแผนหันมาสนใจเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมกันมากขึ้น เน้นที่การให้ความสำคัญกับแนวอนุรักษ์เพื่อให้มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยหันมาให้ความสำคัญกับการจัดการป่าไม้ในด้านสังคม ซึ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในหลายรูปแบบ เช่น การจัดการป่าไม้เพื่อรักษาต้นน้ำลำธารลดปัญหาการพังทลายของดิน และนันทนาการ

การจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้าน โดยองค์กรชาวบ้านภายในชุมชนเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มมีมานาน หลายแห่งมีระยะเวลาของพัฒนาการมานานนับศตวรรษ ต่างก็มีการจัดการแตกต่างกันไปตามลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม แต่มีหลักพื้นฐานร่วมกันคือ การพึ่งพิงซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับไม้ (Rambo, 1989) พัฒนาการของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้านเริ่มต้นจากความเชื่อ โดยใช้กลไกทางวัฒนธรรมเป็นตัวควบคุม

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในชุมชน โดยเฉพาะ (2526) เสริมว่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องตามหลักอนุรักษ์วิทยา ไม่ฟุ่มเฟือยและเป็นไปด้วยความระมัดระวัง เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยป้องกันมลพิษสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำได้ เพราะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องตามหลักวิชาการแล้ว เท่ากับเป็นการรักษาชนิด ปริมาณ และสัดส่วนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำ ทำให้เกิดดุลธรรมชาติในการฟื้นฟูให้มีทรัพยากรใช้ตลอดไป วิสุทธิ์ (2538) ยังสนับสนุนอีกว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยไม่ฝืนธรรมชาติเป็นแนวทางการพัฒนายุคใหม่ที่มีความเชื่อมโยงไปถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะทรัพยากรด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่บรรพบุรุษได้หยิบมาใช้สอยอย่างทันท่วงทีเป็นเวลายาวนานนับพัน ๆ ปี และได้สั่งสมความรู้ความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนมาโดยตลอด ในรูปแบบของหมอชาวบ้านที่ใช้วิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบบโบราณจากพืชสมุนไพรที่หาได้จากป่าเขาลำเนาไพรที่มีอยู่มากมายในอดีต และในรูปแบบของเกษตรพื้นบ้านที่พัฒนาและรักษาพันธุ์พืชอาหารและพันธุ์สัตว์เลี้ยงเพื่อการดำรงชีวิตทำให้คนเข้าไปใช้พื้นที่ป่ากันดังนี้

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตป่าตามพัฒนาการทางด้านสังคมและการเมือง

ในประเทศไทยมีประชากรอีกมากที่ยังต้องพึ่งป่า โดยทั่วไปเป็นชนกลุ่มน้อย 'ชาวเขา' ซึ่งถูกย้ายจากเขตพื้นที่อนุรักษ์มาอยู่ในเขตกันชน (Buffer Zone) หรือให้อยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ได้แต่อยู่ภายใต้ข้อจำกัดที่เข้มงวดในการเข้าถึงผลผลิตจากป่า การอพยพของประชากรกลุ่มใหม่เข้าไปในพื้นที่ป่าหรือในพื้นที่ใกล้ป่าเป็นเรื่องปกติในภูมิภาคเอเชีย (สมใจ, 2541) ในขณะนี้มีกรร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนขึ้นอย่างเป็นทางการโดยได้รับการสนับสนุนจากกรมป่าไม้ ร่าง พ.ร.บ. ป่าไม้ ไตเสนอให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ได้รับสิทธิในการจัดการป่าชุมชนโดยต้องได้รับความเห็นชอบจากกรมป่าไม้และจะต้องมีแผนการจัดการป่าซึ่งเป็นที่ยอมรับด้วย (เจิมศักดิ์, 2535) ยิ่งกล่าวอีกว่าโดยทั่วไปประชาชนที่พึ่งป่ามักถูกโจมตีว่าเป็นผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ คนที่ต้องพึ่งป่าและอาศัยอยู่ในป่าหรือใกล้พื้นที่อนุรักษ์มักถูกอพยพออกจากพื้นที่เป็นผลให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากเข็ญกันมากขึ้น ความกดดันในการแยกคนออกจากพื้นที่อนุรักษ์ทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นทุกหนทุกแห่งในเอเชีย แม้ว่าความกดดันภายในประเทศไทยส่วนใหญ่แล้วมาจากความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม

เจิมศักดิ์(2535) กล่าวว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตป่า สามารถแบ่งได้เป็น 4 ยุคด้วยกันคือ

1. ยุคสังคมบ้านป่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่อยู่ในเขตป่ามีลักษณะเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อยู่กับป่า ต้องปรับตัวทั้งด้านอาชีพและสังคมเข้ากับป่าและสภาพแวดล้อมของป่า จึงไม่ใช่เป็น

ชุมชนผู้ผลิตป่าแต่ต้องอยู่กับป่า อาชีพของคนในชุมชนก็คือ การหาผลิตผลจากป่า การทำไร่
หมุนเวียน จากสภาพของชุมชนที่ต้องอาศัยและประกอบอาชีพร่วมกับป่า การเกษตรประเภท
นี้จำเป็นต้องใช้พื้นที่ดินและป่าผืนใหญ่

2. ยุคสัมปทาน มีบริษัททำไม้เป็นผู้ได้รับสัมปทานตัดทางเข้าสู่พื้นที่ พบในพื้นที่ 2
ลักษณะคือ

ก. พื้นที่ที่มีชุมชนบ้านป่าอยู่ก่อน บริษัทผู้รับสัมปทานจำต้องประนีประนอมกับอำนาจ
ของชุมชนท้องถิ่น บริษัทเหล่านี้ว่าจ้างคนในชุมชนส่วนหนึ่งเป็นแรงงานตัดไม้และได้นางาน
จากภายนอกเข้ามาด้วย ซึ่งเมื่อถึงเวลาย้ายออกไปก็ได้ย้ายคนงานของตนออกไปด้วย คง
เหลือเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่

ข. พื้นที่ที่ไม่มีชุมชนอยู่ก่อน บริษัทนำคนเข้าไปจากภายนอก และยังคงเคลื่อนที่ไปยังพื้นที่
ที่อื่น ชาวบ้านบางส่วนเข้าไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบลุ่มที่มีทำเลดีที่เหมาะสมแก่การทำการเพาะ
ปลูก

3. ยุคพืชพาณิชย์ เป็นยุคที่ชาวบ้านนิยมปลูกพืชพาณิชย์ ไม่ว่าจะเป็นพืชเดี่ยว
ปลูกพืชพาณิชย์เหล่านี้ทำได้ง่ายและสามารถส่งออกสู่ตลาดโดยใช้ถนน หลังจากนั้นปรากฏว่า
เกษตรกรมีการย้ายเข้าสู่พื้นที่กันมากขึ้น ในยุคนี้มีผู้มีอิทธิพลได้เข้ามาในพื้นที่กันมากขึ้น

4. ยุครัฐแสดงตัวว่า "หวงป่า" เป็นยุคที่หน่วยงานของรัฐแสดงตัวและปรากฏโฉมในชุม
ชนหมู่บ้านในเขตป่าอย่างชัดเจน มีการกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์ชนิดต่างๆ อพยพโยกย้าย ชับ
ไล่ชุมชนออกจากพื้นที่บางแห่ง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐส่วนหนึ่งเริ่มหวงแหนที่ดิน
และต้นไม้เพราะป่าไม่มีน้อยลง และเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อมระบบนิเวศน์ แต่ก็ยังมีอีกบางส่วนที่มีจุด
มุ่งหมายเพื่อนำที่ดินในเขตป่าสงวนที่เสื่อมโทรมไปใช้ทำธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ และในยุคนี้
เช่นเดียวกัน เกิดมีธุรกิจของการกว้านซื้อที่ดินทั้งในและนอกเขตป่า เพื่อทำรีสอร์ทสำหรับ
แหล่งท่องเที่ยว เป็นเหตุให้ราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย

ลักษณะของการเคลื่อนย้ายประชากรในเขตป่า

การเคลื่อนย้ายของประชากรในเขตป่าจากอดีตถึงปัจจุบัน มีการอพยพโยกย้ายทั้งเข้า
และออกตามความสามารถในการหาข่าวสารและมีเครือข่ายโยงโยงของชาวบ้านในแต่ละกลุ่ม แต่
หากพิจารณาวิวัฒนาการของการโยกย้าย พบว่าในอดีตชาวบ้านภาคกลางและภาคอีสานอพยพ
โยกย้ายสู่ภาคเหนือตอนล่างก่อน เมื่อสภาพป่าและที่ดินถูกจับจองมากขึ้นและเหลือน้อยถอยลง
ประกอบกับอิทธิพลของเจ้าพ่อท้องถิ่นมีสูงมาก ความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดินลดน้อยลง และ
ในบางเขตมีการกว้านซื้อที่ดินเพื่อทำแหล่งท่องเที่ยวกันมากขึ้น ชาวบ้านจึงเริ่มโยกย้ายกระจาย
กันออกไปยังภาคต่างๆ เช่นภาคใต้ และภาคเหนือตอนบน ดังนั้นภาพในปัจจุบันเราจึงได้พบ
เห็นชาวบ้านจากภาคอีสานมาตั้งถิ่นฐานที่ภาคใต้ ภาคเหนือและภาคกลาง ผลจากการอพยพ

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ผู้ที่ย้ายถิ่นฐานเหล่านี้ได้กลายเป็นกลุ่มผู้พึ่งพาป่าประเภทใหม่ ผลกระทบของการย้ายถิ่นฐานสามารถแยกย่อยออกไปได้อีกในวิถีทางที่ซับซ้อนทำให้เกิดความกดดันซึ่งนำไปสู่การทำลายป่า ในการวิเคราะห์กระบวนการทำลายป่าในหมู่เกาะโมลุกกะ Ellen (1997) แย้งว่าการทำไร่หมุนเวียน การทำไม้เพื่อการค้า การเคลื่อนย้ายประชากรและการย้ายข้ามถิ่นฐานมีผลกระทบซึ่งกันและกัน การเพิ่มของประชากรอันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นฐานนำไปสู่การทำเกษตรแบบเลื่อนลอยมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นการตอบสนองต่อความกดดันด้านประชากรและการบุกรุกเพื่อตั้งถิ่นฐานของคนต่างถิ่นคนที่ย้ายข้ามถิ่นฐานเหล่านี้มักพยายามที่จะเพิ่มพื้นที่ทำกินโดยวิธีการถางและเผามากกว่าที่จะทำการเกษตรแบบหมุนเวียน

มีชุมชนของชาวบ้านจำนวนมากตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนและเขตอนุรักษ์ประเภทต่างๆ ชุมชนดังกล่าวจำนวนไม่น้อยได้ตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่ถาวรมากกว่า 100 ปี ดังหลักฐานที่ปรากฏคือ วัด หรือสิ่งก่อสร้างถาวรที่สร้างมานาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญหาของการประกาศเขตป่าสงวนและป่าอนุรักษ์ภายหลังจากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนซึ่งในบางเขตเจ้าหน้าที่ก็ได้กันที่ตั้งชุมชนและที่ทำกินของชุมชนออกจากเขตอนุรักษ์ แต่บางเขตก็ยังคงมีปัญหาอยู่

สมใจ(2541) กล่าวว่า ป่าไม้ยังเป็นศูนย์กลางของระบบการดำรงชีพ ประชาชนในท้องถิ่นเป็นบุคคลหลักที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ป่า จุดมุ่งหมายหลักของการจัดการป่าก็เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของคนเหล่านี้ การจัดการป่าควรสะท้อนออกมาในลักษณะของการดูแลควบคุมสิทธิครอบครอง ผลผลิตจากป่ามีบทบาทในการช่วยเสริมและให้ความมั่นคง ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าจำเป็นต้องมีความมั่นคงในการเข้าถึงทรัพยากร ไม่เพียงเฉพาะผู้ใช้ประโยชน์จากป่าบริเวณนั้น การจัดการและควบคุมดูแลป่าควรแบ่งปันทรัพยากรระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายๆ กลุ่มด้วยกัน นอกจากนั้นประชาชนที่พึ่งป่าควรมีโอกาสในการใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า

คนไทยในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน

ภาคเหนือตอนบนมีความสำคัญ อย่างยิ่งเนื่องจากเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำสายสำคัญหลายสายอาทิเช่น แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน แม่น้ำกก แม่น้ำยม พร้อมกับมีทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ไม่ว่าจะเป็น ป่าเบญจพรรณ ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าสนภูเขา ที่คอยค้ำจุนระบบนิเวศโดยรวมภาคเหนือตอนบนประกอบด้วยพื้นที่ประมาณ 85,900 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1 ใน 5 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ระหว่างเส้นรุ้งที่ 17-20 องศาเหนือ และ เส้นแวงที่ 97-101 องศาตะวันออก ประกอบด้วย 9 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา ลำพูน ลำปาง อุตรดิตถ์ และ แม่ฮ่องสอน มีความลาดชันจนถึงประมาณ 35 เปอร์เซ็นต์ เป็นพื้นที่ราบประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ ที่ดอนประมาณ 73 เปอร์เซ็นต์ (พรชัย,2541; เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม,2535)

พื้นที่ป่าไม้ในภาคเหนือตอนบนที่ลดลง เนื่องจากมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าโดยชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านป่าในภาคเหนือตอนบนนั้นผูกพันอยู่กับป่า ทำให้ชาวบ้านมีความสัมพันธ์อยู่กับป่าอย่างแนบแน่น อาศัยรวมกันเป็นกลุ่มบ้าน กระจุกกระจายอยู่ตามที่ราบลุ่มน้ำต่างๆ โดยที่ตั้งหมู่บ้านจะอยู่ในชัยภูมิที่นำท่วมไม่ถึง ตามเนินเขา ที่ดอน นอกจากนี้ยังมีชนกลุ่มน้อยตั้งชุมชนบนภูเขา ชาวไทยที่อาศัยบนภูเขาแบบชาวป่าเมี่ยง การตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไปตามหุบเขาต่างๆ จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ของชาวล้านนา ก็คือประวัติศาสตร์ของการบุกเบิกที่ป่าให้เป็นชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชน (เจิมศักดิ์, 2535) การบุกเบิกที่บริเวณเนินเขาและไหล่เขาชาวบ้านในภาคเหนือที่มีชีวิตผูกพันกับป่าตลอดชีพ เพราะลักษณะของภูมิประเทศมีที่ราบเพียงเล็กน้อย ประชาชนต้องอาศัยอยู่ตามแอ่งที่ราบและหุบเขาซึ่งแวดล้อมด้วยป่าธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านมีความสัมพันธ์อยู่กับพื้นที่ป่าอย่างแนบแน่น จนอาจกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ของชุมชนในสังคมล้านนา ก็คือประวัติศาสตร์ของการบุกเบิกพื้นที่ป่าให้เป็นชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ป่ากับบ้าน ที่สะท้อนให้เห็นได้ชัดเจนในอุดมการณ์และความคิดของชาวบ้าน ในรูปของสัญลักษณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนและการนับถือผี แม้ในปัจจุบันนี้ชุมชนส่วนใหญ่ก็ยังต้องพึ่งพื้นที่ป่า และชุมชนจำนวนมากก็ยังตั้งอยู่ในเขตป่าซึ่งแต่เดิมเคยมีสภาพเป็นป่าธรรมชาติ ต่อมาได้กลายเป็นเพียงเขตป่าในความหมายของรัฐ โดยชุมชนยังคงรักษาสภาพป่าธรรมชาติได้ไว้เพียงบางส่วน บางส่วนหมดสภาพป่าธรรมชาติไปแล้ว(อานันท์และมิ่งสรรพ, 2538) ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้พบว่าในเขตที่ราบลุ่มขนาดใหญ่มีประชากรออกไปตั้งถิ่นฐานอยู่เกือบเต็มทุกพื้นที่แล้ว เกิดการเพิ่มประชากรและมีการเคลื่อนย้ายของชาวต่างถิ่นเกิดจากอุตสาหกรรมทำไม้ จึงมีความสนใจที่จะบุกเบิกที่ทำกินเพิ่มขึ้น แต่การขยายตัวไปตั้งชุมชนในเขตที่ดอนชายขอบกระหะยังมีไม่ส่วนใหญ่เลือกแสวงหาที่ตั้งชุมชนในแอ่งที่ราบลุ่มขนาดเล็ก จากการศึกษากาพย์ดาวเทียม พบว่ามีหมู่บ้านประมาณ 2,777 แห่งตั้งอยู่บนภูเขาซึ่งเป็นที่อยู่ของชนชาติดั้งเดิมของภาคเหนือ เช่น ชาวลัวะ ชาวกะเหรี่ยง และต่อมาก็มีชาวเขาเผ่าอื่นๆ อพยพเข้ามาอยู่เพิ่มไม่ว่าจะเป็นชาวเย้า (เมี่ยน) ลาฮู (มุเซอร์) ลีซอหรือ อีก้อ (อะซา) ก็ตาม กลุ่มชนเหล่านี้ล้วนมีวิถีชีวิตอยู่บนที่สูง นอกจากนั้นก็ยังมีคนเมืองและคนไทยกลุ่มอื่นๆ เช่น ไทยใหญ่ และไทยลื้อ ขึ้นไปอยู่ด้วยเหตุผลหลายอย่างแต่ที่สำคัญคือการทำสวนเมี่ยง จึงปรากฏว่ามีที่ตั้งชุมชนเกิดขึ้นในพื้นที่นี้จำนวนมาก ที่ราบในหุบเขาเหล่านี้เดิมอาจเคยเป็นที่อยู่ของชนชาติเดิม เช่น ชาวลัวะ หรือชาวกะเหรี่ยง โดยมีชาวพื้นราบมาแทรกและยึดครอง หรือเป็นชุมชนร้างที่กลุ่มชนดั้งเดิมได้ย้ายออกไปแล้ว เพราะเกิดภัยธรรมชาติ โรคระบาด หรือภัยสงคราม

โดยชยันต์ (2533) พบว่าชุมชนที่อพยพเข้าไปอาศัยในที่ลาดเชิงเขาที่มาจากที่ราบในภาคเหนือของประเทศไทยมีทั้งชาวเขาและชาวอีสานที่อพยพเข้ามาอยู่ในภาคเหนือ ได้มีการ

จัดการและอนุรักษ์ป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมและมีความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของชุมชน ที่มีการผลิตทางการเกษตรซึ่งต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากเนื่องจากในภาคเหนือ (Kunstadter et al,1978)

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของคนไทยมีองค์กรชาวบ้านเป็นศูนย์กลางในการบริหารและจัดการทรัพยากรโดยใช้วัฒนธรรมเป็นพื้นฐานในการจัดการ ซึ่งมีด้วยกัน 2 วิธีคือ วิธีการแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่

ไชยา (2537)กล่าวว่า วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบดั้งเดิม มี 2 ลักษณะคือเป็นประเพณีและกฎระเบียบ ซึ่งมีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นพื้นฐาน ประเพณีและพิธีกรรมของคนพื้นราบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ มี 5 ประเพณีคือ ประเพณีบวงสรวงบูชา เจ้าพ่อปนมหาด ผีเสื้อบ้าน เจ้าพ่อภูเหลือง ผีขุนน้ำ/ผีฝาย และประเพณีเกี่ยวกับการตาย ประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าเป็นผลจากวัฒนธรรมและประสบการณ์ของชุมชนที่มีต่อความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติและปฏิบัติสืบต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง มีผลทางจิตใจต่อการประกอบกิจกรรมใด ๆ และการดำเนินชีวิต(ฐลสิทธิ์,2538)

กฎระเบียบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ แม้คนไทยจะยังไม่มีการกำหนดกฎระเบียบการจัดการอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จากการศึกษาพอจะสรุปกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในแต่ละแบบคือ การจัดเป็นป่าอนุรักษ์ เป็นป่าช้าและป่าเสื้อบ้าน ห้ามเข้าไปทำการใด ๆ ที่จะทำให้ป่าเสื่อมสภาพ ยกเว้นการกระทำเพื่อพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อของชุมชน ป่าขุนน้ำก็เช่นกันแต่มียกเว้นให้เก็บฟืน หาของป่า ล่าสัตว์และนำสัตว์ไปเลี้ยงได้ โดยเป็นการทำเพื่อยังชีพเท่านั้น ป่าไร่สอย ทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ได้ทุกประเภท แต่ต้องใช้แค่เพียงพอแก่การยังชีพของครัวเรือน ห้ามตัดไม้เพื่อการค้า ห้ามขายฟืนหรือถ่านให้หามาแค่บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น หากมีการฝ่าฝืนก็จะถูกลงโทษ เช่น ต้องจ่ายค่าปรับ โดยมีกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้พิจารณา ในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้น ควรมีการสนับสนุนทางด้านงบประมาณ ข้อมูลข่าวสารและเทคนิควิชาการในด้านการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และในการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ภายในท้องถิ่นหน่วยงานของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่จากกรมป่าไม้ ควรให้ความชัดเจนในการดำเนินงานและการให้ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรเพื่อให้เกิดความร่วมมือในแต่ละท้องถิ่นอย่างจริงจัง

วิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบสมัยใหม่ คือมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบใหม่ เน้นการบำรุงรักษาป่าไม้ ด้วยการเข้าไปแทรกแซงและควบคุมเพื่อการฟื้นฟูสภาพป่า ประกอบด้วยวิธีการปลูกซ่อมเสริมในพื้นที่เสื่อมโทรม การทำแนวกันไฟ การควบคุมโรค ตลอดจนการสร้างสวนป่าขึ้นมาใหม่ การปลูกไม้โตเร็วและไม่มีค่า (มงคล,2536) และแนวความคิดอื่น

เพิ่มศักดิ์ (2536) ได้ให้แง่คิดว่า ในการจัดการเขตกันชน (Buffer zone management) เป็นแนวความคิดที่สัมพันธ์เชื่อมโยงการพัฒนากับการอนุรักษ์ ซึ่งแนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีเหตุผลที่ใช้สนับสนุน 3 ประการ ดังนี้

1. ถ้าหากความต้องการในการพัฒนาชุมชนได้รับการตอบสนองจากหลายแหล่ง ผลกระทบต่อทรัพยากรที่คุ้มครองจะน้อยลง เนื่องจากชุมชนมีทางเลือกหลากหลายขึ้น

2. ในแง่เศรษฐกิจเราไม่อาจคาดหวังที่จะให้ชุมชนที่ยากจนที่ทำมาหากินไม่พอเลี้ยงชีพมาสนใจการอนุรักษ์

3. ชุมชนท้องถิ่นค่อนข้างยอมรับการริเริ่มงานอนุรักษ์ถ้าได้มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ ทั้งการวางแผนและจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยวิธีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้จากล่างสู่บนเพื่อนำไปสู่การสร้างทางเลือกและกำหนดแนวความคิดในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชน ได้กำหนดมาตรการดำเนินงานไว้ 3 ระยะคือ ระยะสั้นหรือปัจจุบันเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ระยะกลาง เพื่อพัฒนารูปแบบ/ทางเลือกในการจัดการทรัพยากรโดยมีกรอบเวลาตั้งแต่ปัจจุบันจนถึงสิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2543) และระยะยาวเพื่อการพัฒนาทางเลือกการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชน (ปากกับชุมชน :2:4:2538)

อานันท์และมิ่งสรรพ (2538) สนับสนุนว่าจากแนวคิดทั่วไปมักจะมองชาวบ้านว่าเป็นตัวการสำคัญในการทำลายพื้นที่ป่า ทั้งๆที่การสูญเสียพื้นที่ป่าเกิดจากปัจจัยที่สลับซับซ้อน ซึ่งมียุทธศาสตร์เริ่มต้นมาจากการที่รัฐเข้าไปผูกขาดการจัดการป่า โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อการหารายได้จากเขตป่ามากกว่าการอนุรักษ์ จึงมีการตั้งกรมป่าไม้ขึ้นเพื่อควบคุมการให้สัมปทานทำไม้ในภาคเหนือตอนบนเป็นภาคแรกตั้งแต่ปี 2439 หลังจากพื้นที่ป่าได้หมดไปอย่างรวดเร็วรัฐจึงหันมาสนใจการอนุรักษ์พื้นที่ป่า ดังเห็นได้จากการมีพระราชบัญญัติคุ้มครองสัตว์ป่า ปี พ.ศ. 2503 และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติปี พ.ศ. 2504 แต่กระนั้นก็ตามความคิดในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าที่ปรากฏออกมา จะให้ความสำคัญกับที่ดินและต้นไม้มากกว่าชุมชนที่มีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่ามาอย่างมีดุลยภาพจนเป็นวัฒนธรรม ชุมชนเหล่านี้ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทำลายพื้นที่ป่าซึ่งนับว่าเป็นการวิเคราะห์ที่ผิวเผิน และเป็นวิธีที่หลีกเลี่ยงความซับซ้อนของปัญหา เพื่อหาทางแก้ไขแบบง่าย ๆ เช่นการบังคับคนออกจากพื้นที่ป่า จากการศึกษาที่แท้จริงพบว่า การสูญเสียพื้นที่ป่าจำนวนมากเกิดจากผู้ที่ยืนอยู่นอกเขตป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทสัมปทานทำไม้ ผู้มีอิทธิพลและข้าราชการที่มีผลประโยชน์จากการทำไม้เถื่อน การละเลยข้อเท็จจริงเหล่านี้ ตลอดจนการมีอคติกับชาวบ้านดังกล่าวแล้ว ทำให้นโยบายการอนุรักษ์ป่าที่ผ่านมามักมองข้ามศักยภาพของชาวบ้านซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่ามานาน ทำให้มองไม่เห็นว่าเขาสามารถสร้างระบบคุณค่าทางศีลธรรมของป่า วางระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้ป่า และสะสมภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบนิเวศของป่าไว้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Preechapanya (1996) กล่าวว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความรู้ชาวบ้าน ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากความรู้ ตามสามารถของชาวบ้าน และตลอดจนประสบการณ์ของชาวบ้าน ถูกถ่ายทอดซึ่งกันและกันในชุมชน หรือชุมชนใกล้เคียง ตกทอดและสะสมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านไม่สามารถอธิบายรายละเอียด และให้เหตุผลได้ ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อ แต่อย่างไรก็ตามพบว่าเป็นความรู้ที่สลับซับซ้อน โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์พื้นบ้าน ทำให้นักวิทยาศาสตร์ทำงานได้ง่าย สะดวก และรวดเร็วยิ่งขึ้น ดังนั้นในปัจจุบันการดำเนินงานเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อหาองค์ความรู้ใหม่ ส่วนใหญ่แล้วมักจะเริ่มด้วยการทำการวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านก่อน

จันทน์และคณะ (2538) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชน มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เพื่อให้เกิดความเหมาะสมที่ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนดำรงอยู่ได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เป็นสภาพแห่งการพัฒนาของชุมชน (Community development) นั่นคือภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ก่อให้เกิดสภาพการพัฒนาขึ้น และเป็นสภาพการพัฒนาที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมของชุมชนแต่ละชุมชน

วิสุทธิ (2538) กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยไม่ฝืนธรรมชาติเป็นแนวทางการพัฒนายุคใหม่ที่มีความเชื่อมโยงไปถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะทรัพยากรด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่บรรพบุรุษของเราได้หยิบมาใช้สอยอย่างทนุถนอมเป็นเวลายาวนานนับพัน ๆ ปี และได้สั่งสมความรู้ความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืนมาโดยตลอด ในรูปแบบของหมอชาวบ้านที่ใช้วิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบบโบราณจากพืชสมุนไพรที่หาได้จากป่าเขาลำเนาไพรที่มีอยู่มากมายในอดีต และในรูปแบบของเกษตรพื้นบ้านที่พัฒนาและรักษาพันธุ์พืชอาหารและพันธุ์สัตว์เลี้ยงเพื่อการดำรงชีวิต

ฉลาดชาย (2537) กล่าวว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง สติและปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้นำใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรและกลมกลืนกับเพื่อนมนุษย์ด้วยตนเอง และทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการเน้นให้เห็นภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิต ซึ่งเป็นผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้ย่อยสลาย กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต ในรูปแบบของพลังงาน สารเคมี ปัจจัยทางกายภาพ อุณหภูมิ กระแสน้ำ แสงสว่าง ลม ฝน ความชื้น หรือสภาพของพื้นผิว เป็นต้น

เป็นการผสมกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะการใช้ การสร้าง หรือการอนุรักษ์ถึงแม้ว่าบางครั้งขัดต่อหลักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่แต่ก็เป็นธรรมชาติปัญญา (Nature Wisdom)

เสรี (2529) กล่าวว่า ในเรื่องของภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ สิ่งที่มีองชัดเจนเป็นรูปธรรม ตัวอย่าง เช่น รูปแบบกรรมวิธีในการเพาะปลูก ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้าน ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นอุดมการณ์ที่คอยกำกับหรือมีบทบาทสำคัญอยู่เบื้องหลังเทคโนโลยีนั้น ๆ นั่นคืออุดมการณ์ในการดำรงชีวิตของผู้คนนั่นเอง

ชูสิทธิ์ (2538) กล่าวว่า การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการรักษาป่าและระบบนิเวศ เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งในการรักษาป่า การใช้วิถีการตั้งเดิมของชาวบ้านในการรักษาป่าโดยยึดแนวความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ รูปแบบการผลิตที่เคารพธรรมชาติและใช้ความเชื่อเดิมเรื่องผีประยุกต์กับหลักของพระพุทธศาสนาในรูปแบบการบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การปะป่าภูเขา การสร้างแนวกันไฟ ฯลฯ ก่อให้เกิดผลสำเร็จในการอนุรักษ์ป่า การใช้ภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยกำลังชาวบ้านเป็นสำคัญ

เกษม (2526) กล่าวว่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องตามหลักอนุรักษ์วิทยาไม่ฟุ่มเฟือยและเป็นไปด้วยความระมัดระวัง เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยป้องกันมลพิษสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำได้ เพราะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกต้องตามหลักวิชาการแล้ว เท่ากับเป็นการรักษาชนิด ปริมาณ และสัดส่วนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำ ทำให้เกิดดุลธรรมชาติในการฟื้นฟูให้มีทรัพยากรใช้ตลอดไป

จากงานวิจัยดังกล่าวพบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นความรู้ของชาวบ้านที่สร้างขึ้นมาจากความรู้ ความสามารถของชาวบ้านเองและทำให้วิถีชีวิตของชุมชนดำรงอยู่ได้ตั้งนั้นจึงต้องมีการพัฒนาที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมของแต่ละชุมชนมีการนำทรัพยากรมาใช้อย่างถูกต้อง และเหมาะสมในการเลือกใช้ตั้งนั้นจึงต้องมีการวิจัยเพื่อหาแนวทางและองค์ความรู้ใหม่ดังกล่าว